

szettől, mert új szineffektusai máris megtermékenyítették a mai magyar pikturát, tovább élnek mások képeiben s végül majd megszólalnak oly művekben, amelyek mentek lesznek a kezdet fogyatékoságaitól. Vaszary kísérletezései, túlzásai, zsákutcái ebből a szemszögből nézve nem hiábavalók, kárukat csak az a néhány kritikátlan kezdő vallja, aki fenntartás nélkül hódol be ennek a hatásos művészetnek, de ezek amúgyis előbb-utóbb elkallódnának.

* * *

A Tamás-Galéria legújabb kiállításán két fiatal festő mutatkozik be, *Gadányi Jenő* és *Rafael Viktor*. Törekvésük, céljaik hasonlóak, mindkettő a francia kubizmus dekomponáló szárnyában látja a mintaképet. Rafael inkább a tájképek és csendéletek, Gadányi a figurális festés felé vonzódik. Kiforratlan, tapogatózó festő mindkettő, akiknek műhelytanulmányait nem kellett volna kiállítani. A bemutatkozás nem afféle formalitás, mint az életben, nem ajánlatos elhamarkodni.

Genthon István.

Zenei szemle.

A VI. filharmoniai hangverseny (Knappertsbuch Hans). — Basilides Mária dalestje (Bartók-bemutatók). — A Székesfővárosi Énekkar hangversenye a filharmonikusokkal (Bach: Actus tragicus). — VII. filharmonikai hangverseny. — Palestrina korus hangversenye, ami a színe lesz. — Strauss Richard hangversenye.

A VI. filharmoniai hangverseny *Knappertsbusch Hans* bajor főzeneigazgató vezényletével folyt le.

Knappertsbusch a modern karmesteri művészet kiváló és jellegzetes képviselője. Virtuoz technikája bámulatraméltó motorikus készségéből táplálkozik. Felfogásában az értelem és az akarat uralkodnak. Egyformán koncentrált erővel fogja össze zenekarát és a zenemű konstruktív elemeit. Sokszor taktusokon át egyetlenegy mozdulatot sem tesz, de a látszólag pihenő kéz csupa rejtett energia, egész alakja csupa megfeszített izom, a zene ritmusával való benső velemozgás megtestesülése, amely minden pillanatban kész plasztikus formát ölteni. Furtwängler felfogása színesebb, behízeltőbb, részletezőbb, egészében romantikusabb, Knappertsbusché keményebb, hidegebb: ő az új klasszicista konstruktív szellem karmestere. Teljes odaadással veti bele magát a zene áradatába, mely olyan életelem számára, mint a lélekzés vagy a szívverés. Néha pózolónak, kiszámítottnak tetsző gesztusai eltörpülnek ezzel a páratlan egybeolvadással szemben. Legcsekélyebb mozdulatában, fejének egy intésében benne van a vezetésre termett egyéniség benső ereje, aki mer az lenni ami, s ezt parancsoló módon ki is tudja fejezni. És a zenekar minden mozdulatára reagál: szól úgy, ahogy ő kívánja.

Mozart «Egy kis éjjeli zene» című szerenádja kristálytisztán, elbűvölően finom kecsességgel rajzolódott le előttünk. Az est fénypontja Beethoven Eroicája volt. Knappertsbusch interpretálásában az első tétel klasszikus egysége, nagyszerű felépítése ragadott meg elsősorban. A bevezető nagy motívum emelkedése, lendületének meg-megszakadása, a nagyszerű kidolgozása, részben kiszélesedése, majd látszólagos letörése éles plasztikával bontakozott ki vezénylese nyomán. Visszatérésében úgy hangzott ez a motívum a kürtökből, mint a sors hívása, amely a halál éjéből kelti életre a csüggedőket. Emellett a mellék-téma panasza, a szív hangja talán kelleténél jobban háttérbe szorult. A gyaász-

induló zordon, komplex jellegében ugyanez a leszűrődött objektivitás tűnt szembe. Az a sajátos egyéni páthosz, amely ebben a korszakban még elég jellemző Beethovenre, elsikkadt Knappertsbusch felfogásában. Mesteri volt a két utolsó tétel nagyszerű koncepciója. A Scherzo viharos forrongása, a zárórész kontrapunktikus szövevénye ragyogó színekkel és értelemmel keltek életre. Rég nem hallottuk a rézfúvókat ilyen telten, frissen zengen.

A lángész kimeríthetetlen lényéből a klasszikus Beethovent kaptuk ebben az interpretálásban. Azt a Beethovent, aki fejedelemként uralkodik azon, amit szeret és gyűlöl, uralkodik örömen és fájdalomán, aki a szenvedélyt nagy erővel egy kolosszális szoborművé sűríti össze. Erről az oldaláról nyújtott teljes és eredeti kép maradandó élménnyé tette a bajor karmester vendégszereplését.

* * *

Basilides Mária neve a hangverseny tudósításokban talán a leggyakrabban szerepel. Rendkívüli muzikalitása, intelligenciája, nagy kultúrája teszik lehetővé ezt a megerőltető pódium-életet. Az oratórium-stílustól a modern dalköltészetig egyformán nélkülözhetetlen erőssége a magyar interpretáló énekművészetnek.

Az est újdonsága Bartók legújabb magyar népdalfeldolgozásainak bemutatása volt. Minden ilyen eset, mindmégannyi alkalom lehetne a magyar közönség számára, hogy teljes résztvétellel kimutassa háláját Bartók Béla és ezzel az összes gyűjtők iránt, akik ezt az egész világon kevés hasonlóval összemérhető nemzeti kincset, az ősi népdalokat megmentik az utókor számára. Valóságos halotti listát lehetne összeírni azokról a lelki és természeti értékekről, amelyeket a modern civilizáció tett a sirba. Nemcsak emberfajok, állatfajok, erdők pusztultak ki örökre, hanem emberi produktumok, ősi népszokások, öltözetek, dalok, hangszerek stb. tartoznak már nagy részben a multhoz. Mintha a kedély, a szív melegségét, amely a népdalokat táplálta, teljesen felszívta volna a gépek, a technika rideg korszaka. Ma világszerte csak a technika, az ipar és kereskedelem terén vannak igazán elismert «nagy» emberek. Vajjon csakugyan a kedélyélet alkonyatát éljük? Az emberiség zöme ma nem él, hanem csak «exisztál». Az egyik mint a hivatásának, a másik mint a pénz és szórakozás hajszolásának rabszolgája. Ezek az örömtelen exisztálók sohasem is fogják megérteni, hogy micsoda emberi értékek rejlenek a Bartók Bélától gyűjtött népdalokban. Az ember és a természet ősi összefüggésének csorbítatlan kifejezései ezek a dalok. Az a szent áhitat, amivel a nép egyszerű fia a természethez közeledik, olyan benső élet jele, amelyet a legzseniálisabban megkonstruált gépek, a leghatalmasabb ipari szövetségek egy mákszemnyivel sem tudnának gazdagítani. Sokat hánytorgatják — sok szempontból méltán — a magyar nép konzervativizmusát. De ebben az esetben áldani tudjuk ezt a konzervativizmust, amely megőrizte számunkra mind mai napig az igazi magyar élet, magyar gondolkodás, érzés, kifejezés, hű hagyományait, a népdalokat. Bartók feldolgozásai olyan összeforradást mutatnak a tárgyukkal, hogy bajos volna eldönteni, melyik nyer többet a másiktól. Nyoma sincs bennök közhelyeknek, hamis romantikának, monoton lagymatagságnak; mindegyik egy kis tökéletes műalkotás a maga nemében.

Basilides Mária nem kis érdeme, hogy ezekkel a dalokkal is — amelyek alapján távol állanak az egyéniségétől — illuziót tud kelteni. Annál otthonosabban mozog — s itt valóban tökéletes produkciót nyújt — Kodály «Még-késétt melódiák» című gyönyörű műdalciklusában. Berzsenyi «Levéltöredék

barátnémhoz» című költeményének mély érzéstartalma nagy lelki magányossága, rezignált melancholiája Kodály zenéjében valami tragikus árnyalatot nyer, amit a művésznő sötét, bársonyos orgánuma, mesteri előadása, teljes élménnyé tesz. Amint a versben az alkonyba boruló szüreti kép, úgy a zenében a kíséret adja a hangulati háttérét. A boldog multon álmodozó lélek visszatér a jelenbe. Körülötte és benne csend: künt a búcsúzó nap utolsó sugára, belül a szelíd szerelem hamvadó szikrája. De a rezignált szavak mögött a nyugtalan kíséretben érezzük a még mindig szenvedő lélek elfojtott vergődését. Az utolsó akkordokban még egy félnék, tétova kérdés csillan föl, amire már nem kapunk feleletet.

Vajjon megálmodta-e valaha a nemzet egyik legnagyobb szelleme, Kölcsey Ferenc, hogy szívevérvével megírt gyönyörű költeménye az «Elfojtódás» ilyen megrázó visszhangot fog kelteni száz év múlva egy nagy magyar muzsikusként? A verssorokban rejlő kétségbeesett, örült fájdalom «oh sírni, sírni mint nem sírt még senki» a zokogó melódiákban, az éjsötét színű, súlyos páthosszal telt hatalmas akkordokban hatványozott erővel tör ki. A drámai feszültség csúcspontján vadul sikolt fel a halárasebzett lélek «Mért — mért, hogy szívem nem reped meg — Vérözönnel kebelemben?» Az akkordok mint mindig sűrűbben hulló pörölycsapások szinte egymásra halmozódnak. A lélek indulata eljutott a kifejezés intenzitásának végső határáig. A vihar amilyen elemi erővel tör ki, oly hirtelen omlik össze.

Kodály sajátos humora színezi Csokonai «A farsang búcsúszavai» szövegét. Különös ez a humor: az arc mosolyog, de a szemek kifejezése szomorú marad, visszatükröződik bennök az élet nagy farsangi menetének, nagy komédiájának minden nyomorúsága.

Kodály műdalköltészete a beteljesedett magyar műdalköltészet, ma az egész világon az elsők között áll. És ebben része van kitűnő tolmácsolójának, Basilides Máriának is.

Bartók mint kísérő is különálló jelenség. Kísér és mégis egy pillanatra sem tudja feledtetni velünk, hogy egy nagy művészi egyéniség ül a zongora mellett.

* * *

A Székesfővárosi Énekkar és a filharmónikusok nagy feladatra vállalkoztak. Kodály Zoltán vezényletével előadták Bach világhírű «Actus tragicus» című kantátéját és Beethoven C-dur miséjét. Soha el nem feledhető élménye volt annak, aki Bach művét valamikor jó előadásban hallotta. Sajnos, jelen esetben ilyen emlékekkel kellett pótolni a tolmácsolás hiányait. Pedig maga a mű egyike az egyházi zeneirodalom legihletettebb alkotásainak. Szövege mutatja, hogy alkalmi szerzemény volt, halotti ünnepségre készült. Az első kórus adagiójában, majd a tenorszólóban a kísérő fuvolák szomorú motívumában a halál gondolata mindig komorabban, határozottabban bontakozik ki. «Ach Herr, lehre uns bedenken, dass wir sterben müssen» újra, újra felhangzik, mint egy gyöttrő gondolat, melytől nem birunk szabadulni. Komor parancs hangzik fel a basszus szólóban: «Bestelle dein Haus, denn du wirst sterben». A mű csodálatos ihlettel megírt főrészéhez érünk. A kórus egy új tételbe kezd «Es ist der alte Bund: Mensch, du musst sterben» a fuvolák és gambák egy régi halotti ének háromszólamú feldolgozását játsszák. A mély hangokból álló kórusral szembe, amely szinte belemerül a megsemmisülésbe, a teljes vigasztalanságba, egyszerre felcsendül a szoprán szóló, mint egy fénysugár a magasból, mint az emberi hitnek, bizakodásnak naív kifejezése. Megkapó ellentétben haladnak egymás

mellett a szólamok, de a figyelem súlypontja a szólón van, mint egy fényfolton, amely enyhíti a körülvevő sötétség borzalmait. Az élet és a halál misztériumának fény és árnyék ellentétekkel való megsejtetésében az «Actus tragicus» Rembrandt festményei mellé állítható. A fény mint metafizikai principium, amely diadalmasan töri át a sötétséget, adja meg mind a két művészet transzcendens jellegét. A főrész után a vigasztalás útja immár világosan áll előttünk. A befejező kórus koráljának utolsó sora fugatémává lép elő, amely a kidolgozásban hatalmas hitvallásá emelkedik. Különösen hat emellett az utolsó akkordok pianója, mint egy figyelmeztetés a kiálló gyötrelmekre, figyelmeztetés arra, hogy életünknek csak az Isten ad jogosultságot.

* * *

A VII. filharmóniai hangversenyen két bemutató is szerepelt. Az egyik *Kazacsay Tibor* «Poéme»-je, a másik *Rimsky-Korsakoff* «Arany kakas» című svitje.

Előbbi könnyű, élvezhető muzsika mindazok számára, akiknek nincsenek nagyobb igényeik egy mű eredetiségét illetően.

Az «Arany kakas» Puskin fantasztikus meseszövegére írt opera, amelyet *Rimsky-Korsakoff* (1844—1908) halála után írtak át hangversenyelőadásra. Az orosz mester erősen racionális szelleme, nagyszerű színérzéke a Liszt-Berlioz-féle programzenei irány követésében élhette ki magát a legteljesebben. Fel szívta magába az impresszionizmus hatásait is, de radikális újtónak sohasem volt mondható. Jelen műve is tanúsítja, hogy a nagyobbára pesszimiztikus világnézetű disszonáns lelkű orosz zeneköltők közt *Rimsky-Korsakoff* egész kivételes helyet foglal el. Van benne valami sajátos megrendíthetetlen, derült nyugalom, sok szemlélődő, elbeszélő készség, egy kis ironikus fensőbbiség. Igazi világa a mese világa, ahol szabadon csaponghat páratlan hangszerelő és harmonizáló fantáziája. Lyrát, személyes páthoszt ne keressünk benne, melódikus invenciója szegény és csak olyankor igazán életképes, amikor az orosz népdalmotívumok kész formájából kölcsönzi. (Ő az orosz népdalok legzseniálisabb harmonizálója.) A mű eredeti dalmű- formájában sokkal hatásosabb lehet, mert a tételek összefüggése igen laza, a kísérő szöveg követése olyan erős értelemszerű tevékenységet követel a hallgatótól, amely fárasztó és erőtlen. Mindezekért zenekarának harmonikus gazdagsága és színpompája kárpótol.

Beethoven halhatatlan III. Leonóra nyitánya és Mozart C-dur zongoraversenye egészítette ki a műsort. Utóbbit *Gieseking* *Walter* német zongoraművész játszotta legkevésbé sem annyira különlegesen, mint ahogy ezt a jövőtelét beharangozó reklámok után elvártuk. Kifogástalanul, kissé akadémikus mellékízzel lejátszott mindent, nagyszerű cembalószerű (félig staccato) technikával kitűnően érvényre hozta a mozarti zongorastílus finoman markirozott szaggatott jellegét. A hangok mint ezüstös gyöngyszemek puha, hajlékony vonalakban sorakoztak egymás mellé, de különben egy fokkal sem emelkedett a nálunk olyan szívesen látott külföldi virtuózok rendes színvonala fölé.

* * *

A *Palestrina-kórus* Bárdos Lajos karnagy vezényletével igen élvezetes hangversenyben részesítette hallgatóságát. Zenei életünkben fontos és szép hivatása van ennek a kórusnak. Ma, amikor a figyelem világszerte újra a zenei nevelés és a szociális vonatkozások szempontjából oly nagyjelentőségű karéneklés felé fordul, kettős ez a hivatása. Részint a gyors fejlődésnek indult

magyar kóruskultúra hivatott képviselőit kell szóhoz juttatnia, részint a régi vokális művészet gyönyörű termékeinek megismertetésével a zenei közízlést kell nemesítenie. Ezekre a feladatokra való rátermettségét jelen teljesítményével teljesen igazolta. Az új magyar egyházi kórusirodalmat több szám is képviselte.

Molnár Antal «Stabat mater»-je nagy tudással és stílusérzékkel megírt munka. Technikai nehézségei ugyancsak próbára teszik még a leggyakorlottabb kórus erejét is. *Kerényi György* kórusa Pákozdy Ferenc Mária szonettjének finom líráját teljes mértékben kifejezésre juttatta. *Bárdos Lajos* Szűz Mária éneke régi egyházi melódia feldolgozása. Ihletett alkotás, amelynek minden taktusa elárulja, hogy szerzője milyen mély hittel, áhitatos szívvel nyúlt a témájához. A befejező sorok megindító, panaszos könyörgése csodálatos finomsággal és bensőséggel jutott érvényre a szép előadásban. *Harmath Arthur* 150. zsoltára Szentmihályi Mihály szövegére készült (1798). Az Urat magasztaló, ünneplő lélekből kiáradó, erőteljes duzzadó dicsőnek, amely tömegeket egyesít egy erős érzésben, pompás zenére fordítása volt a szöveg életigenlő, expanszív jellegének.

Nagy sikerük volt O. Lassus, Stephani és Hassler vidám kórusainak. Az előadás imponáló biztonsága, meglepő finomságai bizonyítják *Bárdos Lajos* kitűnő karmesteri képességeit.

* * *

Strauss Richard a letűnt Wagner-korszak utolsó nagy zeneköltője személyesen vezényelte saját műveiből rendezett budapesti hangversenyét. Különös élmény volt látni az ősz mestert, amint fiatalabbkori műveit tolmácsolja. «Also sprach Zarathustra», «Don Juan»: milyen forradalmat idéztek elő annak idején ezek a művek! A «modern» fogalma hosszú időn át Strauss Richard zenéjéhez kapcsolódott. Ma, az idők távlatán keresztül, mint a késő romantika programmatikus, irodalmi irányának legjellegzetesebb megnyilvánulása szerepel.

Az «Also sprach Zarathustra»-ban Strauss erősen hangsúlyozza szabadságát Nietzschevel szemben. A szabad szellem különböző fejlődési állomásait akarta itt ábrázolni addig, amíg elérkezik az «Übermensch»-hez. Az ember, akit előbb porig sújt a természet rejtélye, menedéket keres a hitben, majd fellázadva az aszketikus gondolatok ellen, beleveti magát a szenvedélyekbe; megcsömörlök, halálosan kifárad, megpróbálkozik a tudománnyal, aztán ezt is elveti. Végül megtalálja felszabadulását a nevetésben, a boldog táncban a világegyetem körtáncában, amelybe minden emberi érzelem felolvad. «Csak olyan Istenben hihetnék, aki táncolni tud», énekléi Zarathustra. — A tánc eltávolodik, elvész az éther régióiba, Zarathustra táncolva tűnik el, de a többi ember számára nem oldotta meg a világegyetem problémáját.

Nietzsche és Strauss — csodálatos találkozását észlelhetjük e két nagy szellem eszményeinek. A hatalomra törő akarat, a megvető heroizmus, a túlzott individualizmus épen úgy vezéreszméi Nietzsche filozófiájának, mint Strauss Richard zenéjének. De ezeknek az eszméknek a túlhajtása már magában hordta e kor dekadenciájának csiráit. Nietzsche a legvitatottabb és legolvasottabb modern gondolkodó, de ragyogó aforizmái, amelyek a legsúlyosabb tartalom mellett is kecsesek, nyugtalanok, átvillanók, inkább felkavarják, mint megnyugtatják a lelket. Strauss merészelt heroikus szimfóniát írni Beethoven után, de ez a megfeszített akarat és heroizmus elernyed, alig hogy céljához ért. Zarathustra nevetése csapkod és korbácsol, végre is a csüggedt tehetetlenség

vallomásával végződik. «Don Juan», aki az élet minden örömét egyszerre akarja karjai közé szorítani, legyőzve, a semmiségbe merül. Mikor a ragyogó viharos lendület egyszerre megszakad és a zseniálisan vezénylő mester két karja a zenében kilobbanó lánggal együtt ernyedten, fáradtan hull alá, önkénytelenül is arra kell gondolnunk, miért kellett megmutatni ezt a káprázatos erőt és akaratot, ha a végén mindent legyőz a kétségbeesés, vagy a kétségbeesésnél is szomorúbb rezignáció? Miért kellett épen Nietzschenek a beteg, gyenge testű, túlérzékeny, töprengő élete végén elborult lelkű filozófusnak megalkotni az Übermensch, a szabadság, a hatalom, az egészség és életöröm eszményét? Nagy benső ellentmondások ezek, amelyek feloldását ez a kor már nem tudta megadni.

Strauss jól ismert zongorára és zenekarra írt «Burlesk»-jét Meyer Marcelle párisi zongoraművésznő bravuros technikával, nagyszerű ritmusérzékkel adta elő. Dalait, amelyek közül nem egyben a legbensőbbben nyilvánul meg Strauss poéta és muzsikus lelke, Anday Pirooska, a bécsi állami operaház magyar művésznője tolmácsolta.

Prahács Margit.

A tótkérdés.

Nekem jutott az a feladat, hogy a tótkérdésről beszéljek. Ezt a kérdést legtöbbször azzal vezetik be, hogy összeszedve a régi mult hiányos, sokszor ellentmondó történelmi feljegyzéseit, azon vitatkoznak, hogy óslakók-e a tótok s mikor és milyen körülmények közt telepedtek le a Felvidéken. Ezt a kérdést különösen a csehszlovák propaganda tolta és tolja előtérbe. Pedig maga Masaryk arra figyelmeztet, hogy e kérdésnél ne menjünk vissza «a régi misztikus korba», mert hiteles történelmi adatok hiányában csak történelmi elbeszélést vagy történelmi mesét lehet írni, de történelmet nem. Nem akarok tehát meddő vitát provokálni s azért arra az álláspontra helyezkedem, hogy a magyar állam alapítása óta a Felvidék integráns része volt Magyarországnak s hogy a magyar haza történelme a Nagy-Magyarországban lakó minden népnek közös történelme. Mert a magyar állampolgárok kezdettől fogva nyelvkülönbség nélkül egy politikai magyar nemzetet alkottak s ez a nemzet ezer éven át megtartotta historico-politikai egységét, aminek egyik főtámasza a rendi alkotmány volt. Minden magyar nemes büszke volt arra, hogy magyar nemes, a Szent Korona tagja (membrum Sacrae Coronae); féltékenyen őrizte jogait és kiváltságait s ez a tudat és törekvés egységet teremtett a nemesi osztályban. Magyar nemes pedig lehetett mindenki, aki erre érdemeket szerzett, abban az időben leginkább a harcban tanúsított vitézségével. S erre a felvidékieknek sok alkal-

muk volt, mikor váruraikat a harcba követték. Ezért kapott annyi család nemességet a Felvidéken, sőt vannak egész községek, melyek lakói valamenynyien nemesek voltak. Nyelvkülönbség nem játszott itt fontos szerepet. A felvidéki családok levéltáraiban találunk latin okmányok és latinul írt levelek mellett magyar, tót és német nyelven írt leveleket is. Bél Mátyás abban a latin nyelven írt előszóban, melyet Dolezsál szlovák grammatikájához írt, említést tesz a Thurzó-, Illésházy-, Zay-, Révay-, Justh-, Ottlik- és más felvidéki családokról, mint olyanokról, akik a tót nép nyelvét szívesen beszélték, sőt nem egyszer írásban is használták.

És mikor az 1848-iki törvények a rendi alkotmányt eltörölték, a felszabadult jobbágyság teljes jogegyenlőséget kapott anyanyelvre való különbség nélkül. Az állások betöltésénél a közhivatalokban, nemkülönben a méltóságok elnyerésénél csak az arravalóság, a tehetség és a szorgalom volt döntő s innen van, hogy a csonka országban még ma is tekintélyes számban találunk úgy a különböző hivatalokban, mint a közpályákon Felvidékről származó intellektuelleket.

A Felvidéken általában a «hungarizmus» volt az uralkodó szellem. A hungarizmus gondolata érvényesült a vármegyei gyűléseken s ez a gondolat rugója volt a közéleti tevékenységnek még akkor is, amikor ellentétes nézetek a felvidéki társadalmat ellentáborokra osztották. Visszanéző szemem szinte látja azt a megható jelenetet, mikor Krman Dániel, zsolnai ág. ev. lelkész, a későbbi szuperintendens, szláv nyel-